

Siri, Vera och Berta

Hans Lundén

Under tolv, tretton års tid var jag kursledare för Svenska Institutets sommarkurs "Sverige nu" på min folkhögskola. Den vände sig till utländska översättare av svensk litteratur och lärare i svenska vid olika universitet världen över. Tomas Tranströmer, Sara Lidman och Ylva Eggehorn pratade om sin litteratur, Oloph Peterson och Stig-Björn Ljunggren pratade politik. Ulrika Knutson pratade om röda stugor och DN:s konstkritiker Ingela Lind kom med diabilder i en plastpåse. Utöver att guida på bussturer och visa slottet och stan hade jag också föreläsningar om svensk musik och arkitektur. Efter kursen fick jag ta del av utvärderingarna. Jag klarade mig ganska bra, deltagarna var i allmänhet nöjda med mina insatser. Men ett år var det en amerikansk kvinna som var missnöjd med mina föreläsningar och det är naturligtvis hennes utvärdering jag kommer i håg och fortfarande hänger upp mig på. Jag borde ha pratat mycket mer om svenska kvinnliga arkitekter och tonsättare.

Hade jag pratat om konst eller författarskap hade det varit lättare men just kvinnliga svenska arkitekter och tonsättare under nittonhundratalet var det inte så gott om så att de skulle kunna utgöra hälften. Då hade jag ändå nämnt Alice Tegner, Elfrida Andrée och Karin MalmLöf Forsling bland tonsättarna och Lena Larsson och Leonie Geisendorf bland arkitekterna. Så för att gottgöra mina tidigare försummelse ska jag nu försöka att berätta lite om tre svenska kvinnor som har betytt mycket för den svenska konstens utveckling under nittonhundratalet. Siri Derkert, Vera Nilsson och Berta Hansson.

De hade mycket gemensamt, de var mycket självständiga, ensamstående, politiskt engagerade och fick arbeta hårt för att så småningom nå framgång. Gemensamt för de tre är också intresset att gestalta barn i sin konst.

Siri Derkert föds 1888 i en stor och ganska välbärgad familj i Stockholm. Hon inleder studier vid Kungliga Konsthögskolan 1911 men avslutar sina studier ganska snart i protest mot de rådande förhållandena. Manliga och kvinnliga elever undervisas för sig och

de kvinnliga eleverna får inte teckna nakna manliga modeller. 1913 beger hon sig till Paris med några kvinnliga kollegor och får kontakt med den kubistiska konsten som sedan dess inspirerat henne. Troligen får hon då se verk av Pablo Picasso. Väninnorna gör också en resa till Nordafrika. Återkommen till Paris träffar hon den finländske konstnären Valle Rosenberg och får med honom sonen Carl(o). Sonens födelse hålls hemlig för hennes familj i Stockholm och Carlo lämnas till en italiensk familj. Tillbaka i Stockholm ägnar sig nu Siri åt både dansföreställningar och mode-teckningar. 1917 träffar hon konstnären Bertil Lybeck och under sin tid med honom får hon två barn, Liv 1918 och Sara 1920. Paret Siri och Bertil är gifta mellan 1921 och 1923 för att ge barnen legitimitet men förhållandet blir ganska kortvarigt. Hennes tre barn finns nu på fosterhem, Carlo i Italien, Liv och Sara i Danmark. Så småningom hämtar hon hem barnen och står som ensam försörjare. 1931 får hon sin första permanenta bostad på Lidingö och ägnar sig i sin konst framför allt åt att avbilda de egna barnen. Dottern Liv utvecklas också till konstnär men dör i tuberkulos 1938 vilket är en stor sorg för den ensamstående modern. Från 1943 besöker hon Fogelstadskolan i Julita och där får hon tillbaka livslusten och målarglädjen. Där porträtterar hon Elin Wägner, Honorine Hermelin och Elisabeth Tamm. På folkhögskolan i Mariefred hängde porträttet av Elise Ottesen Jensen som krävde noggrant iakttagande innan den lilla spensliga kvinnan dök fram ur de många virrvarriga linjerna. Jag kunde aldrig gå förbi hennes porträtt utan att stanna till och begrunda. Där fanns också hennes porträtt av den politiska vännen och grannen på Lidingö Naima

"Tyst vår", Siri Derkert

Konsthörnan

Hans Lundén

Wifstrand. På 50 - 60 talen slår Siri Derkert igenom och blir en omtalad konstnär inte minst för sina 145 meter långa ristningar i naturbetong på Östermalms tunnelbanestation. Det var nog många Östermalmsbor som förundrades och upprördes över både Internationalen och Östen Undén eller Alva Myrdal. I en film kan man se hur Siri iförd regnrock och gummistövlar arbetar nere i de mörka tunnarna. Vid biennalen i Venedig 1962 utses Siri Derkert 74 år gammal att representera Sverige. Hennes sondotter Tora har berättat att de vid tågresan ner till Venedig delade sovkupé med två äldre damer och att Siri mycket bestämt sa åt de fina damerna: Sitt still när jag ritar av er! Siri Derkert dog 1973.

Vera Nilssons liv har stora likheter med Siris. Hon föds samma år, alltså 1888, även hon i en ganska välbärgad familj. Hon studerar i Paris för Henri Le Fauconnier och blir inspirerad av både kubism och expressionism. Hennes linje blir kubistisk och hennes färg expressionistisk. Hon studerade även för den ryska konstnärinnan Marie Vasiliëff. Den ryska baletten i Paris gjorde också intryck på henne liksom en utställning med Van Goghs konst. 1918 debuterar hon på De unga och får god kritik av kritikerna medan allmänheten tycker att hennes expressionistiska barn ser missbildade ut.

1919 far Vera Nilsson till Spanien och mötet med El Grecos konst blir be-

tydelsefullt. I januari 1922 föds dottern Catharina, men som alltid kallas Ginga. Ginga blir nu ett av hennes vanligaste och mest älskade motiv. Första steget, Ginga dansar eller Lillan med leksakerna. Några av Vera Nilssons bästa målningar förstörs i en brand på fartyget La Plata på väg till biennalen i Sao Paolo.

Vera Nilsson är liksom Siri Derkert ensamstående eller kanske man ska säga enastående mor. I dag väcker det inte så stor uppmärksamhet som det gjorde på 20-talet. Det gällde att försörja sig på sin konst. I konsthandlaren Gösta Olsson vars porträtt också hängde på folkhögskolan hade hon en hängiven

"Händer", Vera Nilsson

beundrare och välgörare som inköpare av hennes konst. Men hon kallade honom "en fiende". Vera Nilssons lever ett i ordets mening mycket rörligt liv. Hon bor i Danmark, i Stockholm, i Småland, på somrarna på Öland. När hon är med Ginga i Paris får hon höra att små barns lungor far illa i de sotiga storstäderna och då far Vera till Sverige och mormor får ta hand om Ginga medan Vera målar klart sina verk i Paris. När hon kommer "hem" till Sverige igen känner Ginga inte igen sin mor. Liksom Siri blir Vera en etablerad konstnär på 50-talet och får en rad offentliga uppdrag. En frescomålning "Sagan om solen och stormen" finns i Västertorps skola dit jag gick för mina pianolektioner. En ännu större fresk finns på Djurgårdsskolan i Eskilstuna. "Händer" är ett lämpligt motiv i hantverksstaden Eskilstuna. Liksom Siri Derkert är Vera Nilsson engagerad i freds rörelsen och kvinnokampen och är "vänster" men inte som Siri partipolitiskt aktiv vänster. Ett av hennes sista stora arbeten är altarbilden från 1967 i den av Peter Celsing ritade Nacksta kyrka i Sundsvall. Så småningom får hon lämna måleriet, hon bryter lärbenshalsen men fortsätter att rita

och engagera sig i världspolitiken och "Framtiden i våra händer"

En tidig morgon när jag är på väg till min arbetsplats på Gripsholms folkhögskola ser jag genom glasdörren rakt genom entrén mot de stora franska fönstren mot slottet i motljuset konturerna av en kvinna som står där med en cigg i munnen. Förfärad läser jag upp dörren och tänker tillrättavisa damen. Väl inne ser jag att det är Vera Nilsson som står där. I gestalt av en träskulptur av K G Beijemark. Och då må det vara förlåtet att hon har en cigg i mungipan.

Vera Nilsson dör i Stockholm 13 maj 1979

Den tredje kvinnan jag vill nämna är Berta Hansson, född 1910. Till skillnad från de två andra uppvuxen i landsbygd, på ett hemman i jämtländska Hammerdal utbildad till folkskollärare och inte till konstnär. Hon studerade på Sigtuna folkhögskola och kom sedan in på folkskoleseminariet i Umeå. Tjänst får hon 1934 i Fredrika där hon bor i en liten lägenhet ovanpå skolsalen. När hon ber om rinnande varmt vatten i lägenheten tycker skolstyrelsen att det är onödigt att satsa på en ogift "fröken" då hon ändå inte kommer att stanna så länge. För hon ska väl gifta sig och få barn och bli hemmafru och flytta därifrån. Hon arbetar i sin skola med sina barn till 1945. Hon är en uppskattad lärarinna som ritar skolplanscher och har påhittiga pedagogiska idéer. Men hon målar också av barnen. I otaliga teckningar

"Pojke i skärmössa", Berta Hansson

ser vi hur barnen mödosamt löser, eller kanske inte, räkneexemplen i matteboken och läser ur läseboken eller svarar vid sin bänk på frökens frågor. Ömsinta och inkännande bilder av små tänkande individer. En dag kommer Elsa Björkman Goldschmidt på besök till Fredrika för att föreläsa. Ordföranden i Föreläsningsföreningen är inte på plats på järnvägsstationen men Berta är där och hälsar välkommen. Elsa bjuds hem till Berta på en kopp kaffe. Surr? Där får Elsa Björkman Goldschmidt till sin förvåning se väggarna fulla med de allra mest förtjusande konstverk.

- Men vem har gjort de här vackra bilderna?

- De har jag gjort, säger lärarinnan.

- Men då måste du ställa ut i Stockholm. Det är fulländade mästerverk!

I Stockholm kommer hon att umgås med andra kvinnliga konstnärer. Förutom Siri Derkert och Vera Nilsson, även Maj Bring och Ninnan Santesson. Hon är granne med Sara Lidman i Gröndal som liksom Berta också hade ett sommarhus i Hammerdal. På 70-talet uppmuntrades hon av skulptören Bror Marklund att göra skulpturer och hon utförde helt fantastiska små arbeten av barn i brons och terrakotta. Barn var hennes främsta inspirationskälla. Hon fick inga "egna" men som lärare hade hon ju haft hundratals. Mot slutet av sitt liv försämrades hennes syn och hon slutar med den teknik hon kanske är mästaren i, nämligen akvarellen, men hon fortsätter med olja och grafik. Hon dör i september 1994. I dag är hon aktuell med den Augustbelönade författaren Sara Lundbergs bok om Berta Hanssons liv, "Fågeln i mig flyger vart den vill".

